

Б Л О К І

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Андрій Фоменко

ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ (м. Дніпро),
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ МЕТОДИК РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема домашнього насильства є досить дискусійною та багатогранною і має безліч аспектів, серед яких варто виокремити не тільки юридичні, але й соціальні, релігійні, політичні, економічні й тому подібне. Це питання є актуальним у наш час, оскільки Україна бореться не тільки за її суверенітет та територіальну цілісність, але й за права та свободи людини. Останні роки стали підґрунтям для підвищення рівня криміналізації суспільства, через восьмирічну агресію росії, яка набрала обертів повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, як результат відбувалось масове та систематичне порушення фундаментальних прав людини, на що звичайно була болісна реакція громадськості. Тому згідно з динамічним розвитком соціальної, суспільно-політичної та державно-правової дійсності постало питання, щодо удосконалення Кримінального та Кримінально процесуального законодавства України щодо домашнього насильства з урахуванням нового досвіду для України.

Домашнє насильство є негативним суспільним явищем, що становить більший ризик для власної, громадської та державної безпеки в цілому, яке своєю чергою, вимагає захисту прав і законних інтересів всіх представників сім'ї. Різноманітність форм вчинення та непомітність протиправних дій, пов'язаних із насильством у сім'ї, мотивів, цілей, знярядь злочину тощо диктує необхідність спеціального технічного підходу до розслідування конкретних категорій злочинів. Через це розробка методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством у сім'ї допоможе правоохоронним органам у виконанні покладених на них обов'язків.

Так, О.В. Пчеліна підкреслила, що для того, щоб методики розслідування випадків вчинення домашнього насильства були прогресивними застосовуючи їх до правопорушень, правоохоронним органам, необхідно повноцінно враховувати специфіку домашнього насильства, а також його конкретні та реальні обставини. Насамперед відзначимо, що формування методів розслідування домашнього насильства, як і будь-якого криміналістичного методу, повинно утворюватись відповідно до встановлених установ, з яких формуються принципи кримінального розслідування [1, с. 330].

Всупереч значним здобуткам у боротьбі з домашнім насильством, а саме прийняття нормативних актів у законодавчому порядку, які враховують положення Стамбульської конвенції, а також криміналізацію домашнього насильства, формування алгоритму примусу дій правоохоронних органів, шляхом створення різноманітних гарячих ліній для постраждалих від домашнього насильства, роботи мобільних бригад *бригади соціально-психологічної допомоги*, формування мобільних груп «Поліна», розроблення інтернет-платформ, участі відомих та популярних представників у процесі інформування суспільства тощо, ми можемо сміливо говорити про, те що наша держава знаходиться на складному шляху створення ефективних механізмів, покликаних мінімізувати прояви домашнього насильства та його наслідки.

На даний час більшість наукових досліджень щодо розслідування фактів домашнього насильства зосереджені лише на окремих його проявах, головним чином вивчаючи методи розслідування злочинів сексуального характеру проти малолітніх та неповнолітніх, кримінальних правопорушень пов'язаних із торгівлею дітьми або вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини

тощо. У багатьох дослідженнях використовувалися правові, соціальні, психологічні, кримінологічні, кримінальні та адміністративні аспекти такого явища, як домашнє насильство. Тому для ефективної протидії домашньому насильству на цьому етапі необхідно терміново розв'язати такі проблеми: відсутність теоретичної бази, високий рівень прихованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (та приховування справжньої злочинної поведінки), соціальне сприйняття такої проблеми, недостатність науково обґрунтованих методів, а отже рекомендацій з тактики проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Виникнення та розвиток конкретних методів криміналістики та кримінальних розслідувань тісно пов'язане зі збором систематичних цілей, дослідницьких і розслідуваних профілів, практики матеріального правосуддя та експертного досвіду – головного джерела методологічної організації та розробки. На основі синтезу практичної та наукової діяльності формуються різноманітні характеристики кримінальних правопорушень, у тому числі описи їх регулярних ознак.

Принагідно, що криміналістична характеристика будь-якого кримінального правопорушення є першочерговою складовою створення дієвої методики розслідування, оскільки під предметом криміналістики прийнято розглядати ряд закономірностей, які через кримінальне правопорушення відображають слідчу інформацію, механізм вчинення злочину зловмисником, особливості поведінки учасників злочину.

Так, В. М. Шевчук зазначає, що основним змістом визначення криміналістичної характеристики має стати правильний метод висвітлення її сутності, встановлення та дослідження взаємозв'язків і залежності між її елементами, що покладено в основу запропонованої версії [2, с. 251-252].

Очевидно, що неможливо зібрати всі злочини в загальний шаблон, проте усвідомивши спільні криміналістичні ознаки та їх взаємозалежність на початкових етапах розслідування вже можна спланувати та визначити шляхи розслідування, з'ясовуючи доказову базу, процесуальний порядок роботи, групу залучених експертів для розслідування справи та інше.

Слід зауважити, що дієвість методик виявлення та протидії будь-якому кримінальному правопорушенню ґрунтується на певних принципах. В цьому контексті важко не погодитись із твердженням О.С. Олійник, вона стверджує, що до таких принципів слід віднести: законність, верховенства права, соціальної справедливості, гуманізму, рівності громадян перед законом, принцип невідворотності кримінальної відповідальності, принцип винної відповідальності, застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, індивідуалізації застосування заходів кримінально-правового характеру, диференціації заходів кримінально-правового характеру, відшкодування та усунення заподіяної шкоди, розумності строків, доведеної вини, обов'язкового виконання судових рішень [3, с. 12-18].

Стверджую, що цими принципами слід керуватися при розробці методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Водночас варто наголосити, що сьогодні представники слідчих органів, зазвичай мають інформаційний дефіцит щодо застосування конкретних криміналістичних методик. Це пояснюється відсутністю наукових узагальнень стосовно розслідування окремих категорій злочинів з урахуванням таких принципів. Тому провідні криміналісти підтримують ідею створення основоположного криміналістичного методу.

Наприклад, А.С. Колодіна переконана, що він повинна містити: опис структури типової характеристики кримінального правопорушення, яка повинна включати суттєві ознаки, загальні для всіх видів злочинів, які мають пріоритетний характер на початковому етапі розслідування, зокрема: конкретні обставини, за яких починається розслідування, наприклад, чи є інформація про обвинуваченого; орієнтовний перелік та алгоритм проведення попередніх слідчих (розшукових) дій; систематизацію та опис негативних умов, що можуть вплинути на процес розслідування справи [4, с. 121-122].

Вважаємо, що підхід В.В. Тищенка до побудови надійної методики розслідування злочинів на початковому етапі є досить вдалим. Це та «система», яка може стати основою для розслідування домашнього насильства, а саме: визначення та оцінка слідчої ситуації, що розгорнулася на момент розслідування; поставлення тактичних завдань з урахуванням слідчої ситуації; висування версій на основі поставлених завдань стосовно певного інциденту, використовуючи типовий список версій пошуку; урахування особливостей поставлених завдань стосовно форм та способів взаємодії з установами і службами оперативно-розшукової діяльності, відповідно до конкретного доручення; окреслення володільців значущої для розслідування справи інформації, як результат сформулювати способи їх отримання та порядок введення доказової інформації з відповідних джерел у кримінальне

судочинство; визначити шляхи виконання поставлених завдань та обґрунтувати висунуті версії, у тому числі тактичні операції, окремі слідчі та оперативно-розшукові дії, типові заходи, різні форми використання знань у певному обсязі та послідовності, типові прийоми первинного розслідування з використанням відповідних категорій; сформувані інформаційні моделі на можливих прикладах результатів розслідування в цілому, його окремих етапів, обставин, інформаційних хиб – неповноти, неузгодженості, сумнівів – і окреслити доповнення, перевірки, криміналістичні установи важливої інформації з метою подальшої побудови достовірних моделей; проаналізувати дані, що надійшли, оцінивши рівень виконання поставлених завдань, сукупність доказів, що підтверджують або спростовують ту чи іншу версію, слідчу ситуацію, що надалі склалася; складання детального плану подальшого розслідування на основі аналізу, який розробляється за допомогою протоколу дослідження, рекомендованого кримінологією, з урахуванням можливих уточнень, щодо конкретних обставин справи [5, с. 123-124].

Таким чином, формування методик розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із домашнім насильством є перспективним напрямком удосконалення криміналістичної методики і слідчої діяльності, розвиток яких має ґрунтуватись на відповідних принципах. Відмітимо, що стосовно самих методів розслідування домашнього насильства вони повинні мати такі структурні елементи: криміналістична класифікація та характеристика домашнього насильства; обставини за яких було вчинене кримінальне правопорушення; відкриття кримінального провадження; виклад алгоритмів проведення первинного та подальших етапів розслідування; формування тактики проведення певних слідчо-розшукових дій і заходів забезпечення кримінального провадження; застосування судових експертиз (за потреби). За умови дотримання цього діяльність слідчих призведе до виконання відповідних завдань, тобто: доцільна орієнтація в особливостях обставин справи, на яку відкрите кримінальне провадження; надання допомоги постраждалим з урахуванням результатів оцінки ризиків; проведення збору та фіксації доказів вчинення кримінального правопорушення за короткий час; проведення оперативно-розшукової діяльності «по гарячих слідах»; дієвий вибір форм, методів та засобів виконання поставлених завдань.

1. Пчеліна О.В. Перспективи побудови методик розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 329–332.

2. Шевчук В. М. Концептуальні основи формування окремих криміналістичних методик (проблеми визначення поняття та ознак). *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 86. С. 246–258.

3. Олійник О.С. Принципи кримінального права. автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2020. 36 с.

4. Колодіна А.С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 214 с.

5. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.